

Hasilova Laləndər Hafiz qızı¹⁰⁶

ƏRƏB XALQ VƏ YA LƏHCƏ MƏSƏLLƏRİ VƏ İNSANLARA GÖNDƏRİLƏN MƏSƏLLƏR

Xalq məsəlləri təcrübəyə əsaslanan kəlamlar olmaqla tam cilalanmamış və sənət əsəri təəssüratı bağışlamayan və ləhcə dilinə yaxın olan məsəllərdir ki, onlar xalqın dilində yaranmışdır. Bu məsəl növündən bəhs edən prof. Əhməd Rüşdi Saleh özünün "الفلسفة المتلى الشعبي" əsərində yazır: "Xalq məsəlləri aşağıdakı dörd cəhəti ilə xarakterizə olunur: 1) "üslubda məcazin üstünlük təşkil etməsi; 2) müxtəsər(qısa) olması; 3) bəlağət xüsusiyyəti daşması; 4) ahəngdar (axıcı) olması". O, fikrinə davam edərək yazır: "Məsəllər də xalqın hər hansı bir təfəkkür tərzinin əks olunmasıdır ki, xalqın maddi və mənəvi həyatını gözəl təbirlər vasitəsilə ortaya qoyur" [1, 10-11].

Prof. Şakir Heykəl xalq məsəllərinin psixologiya elminin nəzəri fikirləri ilə müəyyən bağlılığını qeyd edir, onların cəmiyyətin ictimai həyatındakı təcrübələrdən qaynaqlandığını vurğulayır. O, cəmiyyətdə baş verən hadisələrdən ibrətlənərək bədii ifadə vasitələrinin köməyi ilə lakonik şəkildə ifadə etməyi xalq deyimlərinin əsas xüsusiyyəti kimi qeyd edir. Professor məsəllərin "xalqın səsi" (صوت الشعب) adlanmasını da məhz onun bu xüsusiyyəti ilə bağlayır. Prof. Şakir Heykəlin xalq məsəllərini bilavasitə psixologiya elmi ilə əlaqələndirməsi fikrini ötən əsrin bir çox qərb alimləri, o cümlədən rus mütəxəssisləri də dəstəkləmişlər.

Xalq məsəllərinin ləhcə məsəlləri ilə fərqli xüsusiyyətindən danışarkən ilk növbədə ərəb xalqının bir çox ləhcələrə bölünməsinə və xalqın hər bir ləhcədə özünəməxsus ifadə imkanları və lüğət fondunun olmasını qeyd etməliyik. Məhz buna görə də özünün daha xarakterik xüsusiyyəti ilə seçilən "İraq məsəlləri" (الأمثال العراقية), "Misir məsəlləri" (الأمثال المصرية), "Məğrib məsəlləri" (الأمثال المغربية), "Şam məsəlləri" (الأمثال الشامية) və s. kimi lokal xarakterli məsəllər mövcuddur. Həmin məsəllər ümumərəb xalq məsəllərindən özünün ləhcə xüsusiyyətləri və uzun əsrlərdən bəri formalaşmış dil qaydaları, ifadə tərzii və üslubu ilə seçilməkdədir.

Tədqiqatımızın texniki imkanları və həcminə qoyulmuş məhdudiyyətləri nəzərə alaraq, müxtəlif ərəb ləhcələrinin araşdırılması ilə bağlı yuxarıda deyilənlərlə kifayətlənirik. Məşhur şerq mütəfəkkiri Şeyx Məhəmməd əl-Qəzali məsəllərlə bağlı apardığı tədqiqatında Quranın "Əl-Kəhf" surəsinin 54 – cü ayəsinin

"وَلَقَدْ صَرَقْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا" (الكهف: 54)

"Biz bu Quranda insanlar üçün cürbəcür məsəllər çəkdik. İnsan isə ən çox mübahisə edəndir" (Əl-Kəhf:54) şərhində yazır: "Quranda insanlar üçün çəkilən məsəllər gözəl mənalar yaratmaq üçün ecaz xüsusiyyəti daşıyır və bununla təkrar-təkrar insan zehmində müəyyən hadisələr canlandırılır. Quran üslubu daxilində müxtəlif hökmlərin mənalarının aydınlaşdırılması, onların mahiyyətinin insanlar üçün daha aydın açılmasından ötrü qaranlıq fikirlərin aydınlaşdırılmasında məsəl gətirmə əvəzolunmaz vasitələrdən hesab olunur. Burada əsas hədəf gətirilən məsəllərlə insanı sözügedən hadisələrin bir növ iştirakçısına çevirmək, başqa sözlə, təsvir olunan hadisələrin dadını hiss etdirməkdir [2, 168-169]. Orta əsrlərin məşhur filoloqlarından və Quran müfəssirlərindən biri Əz-Zərqani bu bərdə belə yazır: "Quranın belə bir ifadə vasitəsinə müraciət etməsi onun ümumi üslub ecazının üsullarından biridir. Bu eyni zamanda Allahın insanlara bəxş etdiyi bir həyatı qiüvvədir. Bununla Quran məsəlin insanlara onların bildirmək istədikləri fikirləri qarşı tərəfə çatdırmaqdan ötrü istifadə edəcəkləri ən qiymətli vasitələrdən biri olduğunu bildirir. Əgər məsəllərin Quranda Allahın neməti olduğuna şübhəniz varsa, o zaman Allah kəlamına nəzər salın".

"وَلَقَدْ صَرَقْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنَ كُلِّ مَثَلٍ فَلْيُبَيِّنْ لَنَا الْإِسْرَاءَ" (الإسراء: ٨٩)

"Biz bu Quranda insanlar üçün hər cür misal çəkib onları izah etdik. Lakin onların əksəriyyəti küifrdən başqa bir şeyə razı olmadı". (əl-İsra: 89)

"أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا وَمِمَّا يُوقُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ لِئِغْيَاءَ حَلِيَةٍ لَوْ مَسَّحَ زُبُؤُهُمْ لَكَ يَنْصُرُونَ بِأَلْسِنَتِهِمُ الْبَاطِلَ فَلَمَّا لَزَبَتْ قَدَّهَا وَمَا يُفَعُّ النَّاسِقِمْ كُنْتُ فِي الْأَرْضِ كَنَّاكَ يَنْصُرُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ" (الرعد: ١٧)

"Allah göydən bir yağmur endirdi, vadilər öz tutumlarına görə onunla dolub daşdı. Sel, üstə çıxan köpüyü alıb apardı. Bəzək şeyləri və ya əşya düzəltmək məqsədilə insanların od üzərində qızdırıb əritdikləri üstündə də buna bənzər köpük vardır. Köpük heç bir şey olmadığı üçün uçub gedər. İnsanlara fayda verən bir şey isə yer üzündə qalar. Allah belə misallar çəkir. (Ər-Rəd:17)

Ərəb filoloqu Şeyx Məna Əl-Qattan bu məsələyə münasibət bildirərək, qeyd edir: "Qurandakı məsəllər mənaların üzə çıxarılmasına, hiss olunacaq dərəcəyə gətirilməsinə və gözəl mənərələr yaratmağa xidmət edir. Məsəllər zahiri təsvirləri verməklə yanaşı, batini mənaların verilməsində də əvəzsiz vasitədir. Buradakı bənzətmələr müxtəlif şəkildə təzahür edir: bəzən göz önündə olmayan, yalnız haqqında söhbət gedilən məfhumlar mütəmadi şəkildə qarşımızda cərəyan edən hadisə və məfhumlara bənzədilməklə onlar hiss olunacaq, görünəcək və toxuna biləcək vəziyyətə gətirilir. Məhz bunlar Quranın bəyan və ecaz xüsusiyyətlərini ortaya çıxaran üslub vasitələrindəndir" [3, 131].

Dr. Əbdül-Qəni Ər-Racih Qurandakı məsəllərin sayının kifayət qədər çox olması ilə bağlı iddialara cavab verərək, bildirir: "Qurandakı məsəllərin nəzərə çarpacaq qədər, zahirən çox görünməsi bu ilahi kəlamın özünəməxsus xüsusiyyətlərindən olub, təsvirlərin yaradılmasına xidmət edir və özlüyündə bəyan elminin obyektidir [4, 56].

İstər Əbu Hilal Əl-Əsgəri, istərsə də İbn Quteybə Qurandakı məsəllərin mahiyyəti bərdə apardığı tədqiqatlarda məsəllərlə təşbehlərin və bənzətmələrin, məsələn:

"مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَلِيَاءَ كَمَا تَخَذْتُمْ بَنِيَّاءَ وَإِنْ أُوْهُنَ النَّبِيُّاتِ لَبِيَّاتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ" (لعنكوت: 41)

"Allahdan başqa özlərinə dost qəbul edənlər özlünə yuva qurmuş hörümçəyə bənzəyirlər. Evlərin ən zəifi isə, şübhəsiz ki, hörümçək yuvasıdır. Kaş biləydilər!" (əl- Ənkəbut: 41)

İbrətlərin, məsələn:

"فَجَعَلْنَاهُمْ سُلَاقًا وَمَثَلًا لِّلْآخِرِينَ" (الزخرف: 56)

"Və onları sonradan gələnlər üçün bir və örnək etdik" (əz- Zuxruf: 56)

Surət və təsvirlər, məsələn:

"مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ بُيُوتِيٍّ طَعْمُهُ وَوَيْنٌ مِنْ حَمْرٍ لَذَّةٍ لِّشَرَابٍ يُبْرَأُ النَّهَارُ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرِ اتَّوَمَّعُوا فِيهَا مِنْ رَبِّهِمْ كَأَنَّهُمْ خَالِدُونَ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاعَمِيمًا قَطُّعَ أَمْعَامُهُمْ" (محمد: 15)

DİL VƏ ƏDƏBİYYAT.

“Mütəqilərə vəd olunan Cənnətin təsviri belədir: orada dadı dəyişməyən sudan irmaqlar, tamı çönməyən süddən çaylar, içənlərə ləzzət verən şərəbdən nəhlər və təmiz baldan irmaqlar vardır. Orada onları hər cür meyvə və Rəbbi tərəfindən bağışlanma gözləyir. (Məgər bu cənnətdə olanlar) cəhənnəm odunda əbədi qalıb bağrsaqları parça-parça edən qaynar su içirdiləcək kəsər kimi ola bilərlərmi?!” (Məhəmməd: 15) nəzərdə tutulduğunu bildirirlər [5, 121].

Ərəb məsəlləri və onların Quranda istifadə üsullarından söhbət açan Kəmaləddin Ət-Tai yazır: “Quranın məsəllərdən istifadə qaydalarının orijinallığı ondan ibarətdir ki, orada ilahi kəlamın nüzuluna qədər müxtəlif ərəb qəbilələri arasında yayılmış məsəllərlə yanaşı, o vaxta qədər heç bir ərəbin işləmədiyi və ümumilikdə ərəblər arasında heç zaman işlənməmiş, yalnız Quranın öz mətni daxilində rast gəlinən, belə demək mümkünsə, Quran məsəlləri yer almışdır”. Müasir dövrün məşhur Misir alimi Şeyx Məhəmməd Şərafi Quran məsəlləri mövzusunda apardığı tədqiqat işində problemin mahiyyətinə vararaq, ümumiyyətlə məsəllərin həqiqəti əks etdirib - etdirməməsi barədə yazır: “Məsəllərə diqqət edərək, onların həm özlüyündə, həm də mahiyyətini açmaq istədiyi mövzuda eyni şəkildə həqiqəti əks etdirməsi barədə düşünməkdə ehtiyatlı olun! Onlar yalnız bir məsəl və yaxınlaşdırma xüsusiyyəti daşıyan ifadələrdir. Məsələn, Allah – Təala bizə cənnətin mahiyyətini və şəklini bildirmək üçün onu məsəl vasitəsilə “Məhəmməd” surəsinin 15-ci ayəsində izah edir.

“Görəsən bu cənnətdirmi?! Təbii ki, yox. Bu yalnız onun təsviridir. Allah-təala insan zehmində cənnətin müəyyən mənada, bizim dərk etdiyimiz şəkildə surətini yaradır. Bu, cənnət ola bilməz, çünki heç bir göz indiyə qədər cənnəti görməmişdir. Bunlar sadəcə olaraq təsvirlərdir” [6, 17-19].

Məsələnin mahiyyətinə aydınlıq gətirəcəyini və Şeyx Şərafinin dediyi fikirlərə dəstək olduğunu düşünərək, İslam Peyğəmbərindən (s.) belə bir hədisi nəql etmək istəyirik: “Siz cənnətin gözəl olması barəsində düşünür və onu gözləriniz önündə canlandırırırsınız. Lakin o, sizin fikirləşdiyinizdən qat-qat gözəldir və siz onu təsəvvür edə bilməzsiniz. Siz cəhənnətin azablı olması barəsində düşünür və onu gözləriniz önündə canlandırırırsınız. Lakin o, sizin fikirləşdiyinizdən qat-qat dəhşətli və siz onu təsəvvür edə bilməzsiniz”. Madam ki, söhbət insanın görə bilmədiyi məfhumların təsvirindən gedir, deməli məsəl və təşbehlər yalnız mənaların açılmasına köməkçi vasitə rolunda çıxış edə bilər və onlar həmin məfhumları tam şəkildə təsvir edə bilməz. Axı insan onun üçün əvvəlcədən nələr hazırladığından xəbərsizdir? Məgər biz qeybin işlərini bilirik?! Məsələyə aydınlıq gətirmək üçün Qurani-Kərimə müraciət edək:

"قَالَ تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا لَخَلِيفُهُمْ مِّنْ فِرَّةٍ أَعْيَنَ جَزَاءَ بِمَا كَفَرُوا يَعْمَلُونَ" (السجدة: 17)

“Etdikləri əməllərin mükafatı olaraq onlar üçün göz oxşayan nə cür nemətlər gizlənilib saxlandığını heç kəs bilməz!” (Əs-Səcdə: 17)

Madam ki, insan onun üçün məhz nəyin hazırlandığını, onun nədən ibarət olduğunu və mahiyyətini bilmirsə, görəsən, bilmədiyi və görmədiyi həmin məfhumları ifadə etmək üçün söz tapa bilərlərmi?! Təbii ki, yox!

Allah-Təala bizə bilmədiyimiz, rastlaşmadığımız bir şeyi öyrətmək istədiyi zaman məsəl vasitəsilə onun müəyyən təsvirlərini verir və məsəl çəkdiyi zaman onu dünya nöqşanlarından təmizləyir. Qeyd olunduğu kimi, cənnətin təsviri verildiyi zaman qoxumayan, dadı dəyişməyən sulardan, tamı çönməyən süddən, içənlərə ləzzət verən şərəbdən və təmiz baldan ibarət olan çaylar misal gətirilir. Bu ayə özlüyündə cənnətin təsvirini verməklə, eyni zamanda ərəb qəbilə həyatının məişətilə bağlı məsələləri işıqlandırır. Belə ki, ərəblər adətən yağış nəticəsində dolmuş gölməçələrin suyundan yalnız uzun müddətdən sonra, yəni həmin sular durulduqdan sonra istifadə edə bilirdilər. Təbii ki, bu müddət ərzində sular müəyyən dərəcədə qoxulanır və dadı dəyişirdi. Ərəblər üçün pak, təmiz, duru, tamı və dadı dəyişməyən su həyat mənbəyi, gözəllik və paklıq rəmzi idi. Südə gəlincə, Ərəbistanın isti iqlimində dəvə və keçilərdən sağılmış süd bir gecə ərzində tamamı dəyişir və xarab olurdu. Allah-Təala isə ərəblərin bu məişət məsələsini dəyişik bir şəkildə Quranın cənnət təsvirlərində işıqlandırır. Cənnət çaylarının şərəbdən ibarət olması və həmin şərəbin fərqli xüsusiyyətləri, qeyri-adi ləzzəti və insanı məst etmədiyi vurğulanır. Belə ki, cənnətdəki şərab dünya şərəbinin içilərkən acılığı, insanı məst etməsi və baş ağrılarına səbəb olma xüsusiyyətlərindən xalidir. O cümlədən, həmin şərab dünya şərəbinin məxsus olduğu xəbəslilik və çirkinliklərdən kənarıdır.

Balın təsviri də bu baxımdan diqqətə cəlb edir: Bal anıların dünyada istehsal etdikləri müxtəlif növlü, rəngli və qatqılı baldan fərqli olaraq, cənnət çaylarının ibarət olduğu bal saflaşdırılmış və digər cənnət ruziləri kimi Allahın pak bildiyi nemətlərdəndir.

Mövzu ilə bağlı olaraq, Quranın cənnətdəki sidr ağacının təsvirinə nəzər salmaq:

"فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ" (الواقعة: 28)

“Onlar tikansız sidr ağacları” (Əl-Vaqiə: 28)

Göründüyü kimi, sidr ağacı tikansız şəkildə təsvir edilmişdir. Bununla da ərəblərin tikanlı şəkildə gördükləri və öyrəşdikləri sidr ağacı daha gözəl – tikansız təsvir olunmaqla cənnətdəki gözəlliklərə uyğunlaşdırılır. Lakin bütün bunlar cənnətin tam təsvirini verə bilmir. Burada “Əl-Səcdə” surəsinin yuxarıda qeyd olunmuş 17-ci ayəsinin mənasının öz təsdiqini tapmasının şahidi oluruq. Hz. Peyğəmbər (s.) həmin ayəni şərh edərkən, belə buyurur:

فِيهَا مَا لَا آعْيَنُ رَأَتْ وَلَا تَنْ سَمِعَتْ

“Orada gözlərin görmədiyi, qulaqların eşitmədiyi və başər övladının ağına gəlməyən nemətlər vardır”. Bu məsələ ilə bağlı həm Quran ayələrində, həm də Hz. Peyğəmbərin (s.) hədislərində deyilənləri nəzərə alsaq, oradakı nemət və gözəlliklərin ifadə və təsviri üçün dildə sözlərin olmadığına qənaətə gəlmək çox məntiqli və inandırıcıdır [7, 17-19]. Dr. Mustafa Mahmud da həmin ayənin təsviri ilə bağlı Şərafinin fikirlərini dəstəkləyərək, cənnət və cəhənnəmin insanlara nisbətə qeyb ələminə məxsus məfhumlardan olduğunu deyir və gözlərin görmədiyi, digər hiss orqanlarının dadmadığı məfhumların təsviri üçün leksikonumuzda sözlərin olmasını mümkünsüz hesab edir. Alim bu məsələni uşaqların cinsi yaxınlığın ləzzətini bilmədikləri halda, onun haqqında danışımlarına bənzədir [8, 84-85].

İstər cənnətin, istərsə də cəhənnəmin təsvirlərinin bilavasitə qeyb ələmi ilə - insanın düşüncə və hissiyyatlarının fəvqündə olan məfhumlarla bağlı olmasına baxmayaraq, onlar bizim anladığımız, gördüyümüz və hiss etdiyimiz məfhumları ifadə edən sözlər və kəlmələrlə bildirilir, müxtəlif rəmz və ehyamlar vasitəsilə insanlara çatdırılır. Bütün bunlar qeyb ələminin təsvirlərinin insana çatdırılması üçün çox təbii və məntiqli vasitələrdir. Əks təqdirdə, bənzətmələr olmadan insan heç zaman görmədiyi məfhumlar barədə necə təsəvvür əldə edə bilər?! Burada məcazi mənələrdən istifadə etmək yeganə vasitə deyilmi?!

Qeyd etmək lazımdır ki, Cənnətdə süddən, saf baldan və içənlərə ləzzət verən şərəbdən ibarət çaylar vardır. Məgər bu söz və ifadələrdə hər hansı bir qaranlıq məqam varmı?!

Bu təsvirlərdən görüldüyü kimi, Allah Təala insanın görmədiyi, eşitmədiyi və hiss etmədiyi gözəllikləri xatırladır. Lakin məsələ ondan ibarətdir ki, həmin nemətlər dünyada deyil, qeyb ələmindədir. Məhz buna görə də, həmin nemətlər xatırladılarkən onlar bənzətmələr və məsəllərlə

DİL VƏ ƏDƏBİYYAT.

aydınlaşdırılır. Əks təqdirdə insan düşüncəsi həmin nemətlərin mahiyyətini dərk etmək və təsəvvür etmək iqtidarında deyil. İstər cənnət, istərsə də cəhənnəm təsvirlərindən söhbət açan prof. Mustafa Mahmud onların gördüklərimiz, eşitdiklərimiz və hiss etdiklərimizin fəvqündə dayandığını və mahiyyətinin tam şəkildə bəlli olmadığını nəzərə alaraq, onların insanlar üçün aydınlaşdırılması üçün məhz məsəllərdən istifadənin ən optimal və doğru variant olduğunu qeyd edir [8, 61].

"Lisan əl-arab" lüğətində Əl-Cövhərinin məsəl barədə belə dediyi qeyd olunur: "مثل الشيء أيضا صفة" – "Bir şeyin bənzəri həm də onun xüsusiyyətidir". O, yuxarıda qeyd olunmuş ayədə "məsəl" sözünün xüsusiyyət, bənzərlik mənasını ifadə etdiyini bildirir. Məşhur ərəb dilçiləri Ömər ibn Əbu Xəlifə, Əbu Əmr, Yunus ibn Həbib, Əbu Mənsur və digər filoloqlar da həmin ayə barədə eyni fikirdə olduqlarını artıq bildirmişlər [9, 211-212].

Dr.Hicazinin bu barədə maraqlı fikri vardır. O, qeyblə bağlı olan cənnət məfhumunu yalnız və ya yalnız bənzətmələr vasitəsilə insanlara çatdırılmasının mümkünliyindən danışır. Belə ki, oradakı təsvirlərin nə qədər dəqiq olmasından asılı olmayaraq, onun mahiyyəti və ləzzətləri tam aydınlığı ilə oraya daxil olduqdan sonra meydana çıxacaq. Məhz buna görə də, görünməyən, hiss olunmayan "cənnət" məfhumu insanların dünyada gördükləri, daddıqları ləzzətlər vasitəsilə təsvir olunaraq çatdırılır. Lakin bütün bunlar cənnətin tam təsvirini verməkdə acizdir [10, 26]. Dr.Əhməd Fəthi Amir yazır: "Həmin ayədə təşbehlər mövcuddur, başqa sözlə, Quran canlı təbiətdən, bitkilərdən, heyvanlardan və s. varlıqlardan müəyyən lövhələri iqtibas edərək məcazlar üçün geniş meydan açır. Məhz iki məfhum arasında bənzərliyi ön plana çəkən Quran mənanın açılmasından ötrü təşbehi ifadə tərzinin ən yüksək dərəcəsində işləmişdir" [11, 243].

Ərəb məsəlləri ilə bağlı digər bir problem həmin məsəllərdə adı çəkilmiş qəhrəmanların tarixi bir şəxsiyyət kimi mövcud olub-olmamları ilə bağlıdır. Bu məsələdə üç qismə bölünmüş alimlərdən birinci qrup məsəllərin qəhrəmanlarının xəyali, düşünülmüş olmasını iddia etdikləri halda, digər qrup həmin qəhrəmanların həyatda mövcud olub yaşadıklarını bildirmişlər. Üçüncü qrup alimlər isə, ərəb məsəllərində iştirak edən qəhrəmanların tarixi şəxsiyyət olub-olmadıqları ilə bağlı müəyyən qədər diqqətli olmağın tərəfdarıdır. Onların fikrincə, Quranaqədərki məsəl qəhrəmanlarının tarixi şəxsiyyət olması müəyyən mənada şübhələrə səbəb olsa da, Quran mətnində yer alan bütün məsəl qəhrəmanlarının tarixdə yaşamaları barədə heç bir şübhəyə yer yoxdur. Bu fikri deməyə əsas verən ən tutarlı dəlil kimi Allah kəlamından misal gətirilir:

"...وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ أَتَى اللَّهَ حَيَاتًا" (النساء:87)

"...Allahdan daha doğru danışan kim ola bilər?!" (Ən-Nisə:87)

Quranda adı çəkilmədən, haqqında məsəl çəkilən şəxslərə gəlincə, onlardan yalnız ibrət məqsədilə məsəl çəkildiyi üçün ümumi ilə xüsusinin, xüsusi ilə də ümumünün tərbiyələndirilməsi metoduna üstünlük verilmişdir.

Məlum olduğu kimi, islamın gəlişi ilə xilafət mərkəzlərində, xüsusilə də İraqda şifahi xalq ədəbiyyatı və poeziya nümunələrinin qeydiyyatı məsələsi geniş vüsət aldı. Bu qeydiyyat zamanı atalar sözləri və məsəllərinin təhlili ilə bağlı maraqlı faktlar ortaya çıxdı. Təxminən eyni mənə daşıyan, lakin ayrı-ayrı qəbilələrin dilində müəyyən cüzi kəlmələrlə fərqlənən məsəllər vahid və daha çox işlənən variantda qeydə alınmağa başlandı [12, 166-167]. Burada Quran mətninin və oradakı məsəl və hikmətli sözlərin böyük təsiri danılmazdır. Bu məsələdən bəhs edən dr.Əbdül Məcid Abidin yazır: "Qurani-Kərim ərəb ədəbi dilində qeydə alınmış və heç bir dəyişikliyə məruz qalmadan günümüzdə gəlib çatan ilk kitabdır. O, islama dövətdə məsəlin ən cilalanmış nümunələrindən istifadə etməklə özünəqədərki məsəl deyiminin fəvqündə dayanır. Quran özünün, yəni Allahdan gələn məsəlin bəyan baxımından tamamilə fərqli, kafir və qeyri-müsəlmanların o vaxtaqədərki məsəllərindən fərqliliyini belə bəyan edir".

"...وَلَوْلَا الْمَلَكُ الْأَعْلَى فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ..." (الروم:27)

"...Göylərdə və yerdə ən yüksək sifət yalnız Ona məxsusdur..." (Ər-Rum:27)

Günümüzdə qədər qələmə alınmış Quran məsəlləri ilə bağlı kitabları təhlil etdikdən sonra Allah kəlamındakı məsəllərin dörd növə bölündüyünü deyə bilərik:

1. "الأمثال للكلمة" – Bu qrupa daxil olan məsəllərdə Quran maraqlı bir mövqə tutaraq, onları məsəl kimi işıqlandırmır və alimlər həmin məsəlləri digər geniş yayılmış məsəllərlə müqayisə edərək onları ləfzi baxımdan deyil, mənə baxımdan məsəllərə bənzətməmiş, başqa sözlə, onların digər məsəlləri ehtiva etdiyini bildirmişlər, məsələn: "خير الأمور أوسطها" – "İşlərin ən yaxşısı orta (mötədil) olanıdır". Bu məsəl Quranda dörd yerdə çəkilmişdir.

2. Quranın nüzuluna qədər ərəblər arasında məsəl kimi yayılmamış, yalnız Quranın nüzulu ilə zaman-zaman məsəl kimi işlənməyə başlamış ibarələr, məsələn:

"الَّذِينَ تَأْتُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا رَحِمْنَا... (ال عمران:92)

"Sevdiyiniz şeylərdən (Allah yolunda) sərf etməyincə savaba çatmazsınız..." (Ali İmran:92)

3. "الأمثال القياسية" – "qiyasi məsəllər". Bu məsəllər yazılı məsəllər olub ərəblər və digər xalqlar arasında yayılmış məsəllərdir. Məsələn, "مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْفَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاعَتْ مَا حَوْلَهُ" (البقرة:17)

"Onların (münafiqlərin) halı (qaranlıq gecədə) od yandıran şəxsin halına bənzər. Od (yanıb) ətrafındakıları işıqlandırdığı zaman (onlar) bundan faydalanmazlar..."

Və ya:

"وَأَضْرِبْ لَهُمْ مَثَلِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَا أَتْرَكْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ..." (الكهف:45)

"Bu dünyanı onlara misal çək: (Bu dünya) göydən yağdırdığımız yağmura bənzər..." (Əl-Kəhf:45)

4. Loğman surəsində hikmət sahibindən rəvayət edilən məsəllər. Bu məsəllər özünün geniş mənalar ehtiva etməsi və ümumsami xalqlarına aid olması baxımından diqqətli cəlb edir, məsələn:

"وَلَا تَقُلْ لِقَوْمٍ إِنِّي وَهُمْ رُكِبَةٌ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ" (لقمان:13)

"Yadıma gətir ki, Loğman öz oğluna nəsihət edərək belə demişdi: "Oğlum! Allaha şərik qoşma. Doğrudan da, Allaha şərik qoşmaq böyük zülmüdür!" (Loğman:13)

Və ya:

"وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاعْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ لِنُكْرِ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتِ الْحَمِيرِ" (لقمان:19)

"Yerişində müvazinət gözlə və səsini qaldırma. Çünki ən çirkin səs uzunqulağın səsidir!" (Loğman:19)

Ədəbiyyat siyahısı:
Ərəb dilində

1. محمد إبراهيم أبو سنة فلسفة المثل الشعبي. من سلسلة المكتبة، عام 1968
2. الشيخ محمد الغزالي. نظرات في القرن. ط.3، القاهرة، 1962
3. الشيخ مناع القطان. مباحث في علوم القرن. لدار السعودية، 1379 هـ.
4. عبد الغني عوض الراجحي. النهج القويم في دراسة علوم القرن الكريم. القاهرة، 1989
5. ابن القيم الجوزية. أعلام الموقعين عن رب العالمين. تحقيق عبد الرحمن الوكيل. القاهرة، 1983
6. الشيخ محمد منولى الشعر لوى. الأمثال في القرن. القاهرة، 1980 ص. 234
7. الشيخ محمد منولى الشعر لوى. الأمثال في القرن. القاهرة، 1970
8. مصطفى محمود. محاولة لفهم عصرى للقرن. دار الشروق، 1970، ودار المعارف بمصر عام 1976
9. محمود بن الشريف. من لسان العرب، المجلد 11، الجزائر، 1978
10. محمد محمود حجازى. للتفسير الواضح. القاهرة، 1977
11. فتحى أحمد علمر. فكرة للنظم بين وجوه الإعجاز في القرآن الكريم. القاهرة، 1975
12. عبد المجيد عابدين. الأمثال في التراث العربي القديم. ط.1، دار المعارف

Açar sözlər: *ərəb filologiyası, ərəb atalar sözləri və məsəllər, antik dövr, hikmətli kəlamlar, ibri dili, İncil, Tövrat, cahiliyyə dövrü, ərəb məişəti, bütpərəst ərəblər, islamaqədərki dövr, ərəb söz sənəti, nəsr, şeir, Qurandan ibarələr.*

Ключевые слова: *арабская филология, арабские пословицы и поговорки, слова, античный период, мудрые изречения, иврит, Библия, Тора, джахилийский период, арабы-идолопоклонники, арабское словесное искусство, проза, поэзия, изречения из Корана.*

Keywords: *Arabic philology, Arabic proverbs and sayings, words, ancient period, wise sayings, Hebrew, Bible, Torah, Jahili period, idolatrous Arabs, Arabic verbal art, prose, poetry, sayings from the Koran.*

Арабские народные и диалектные пословицы и поговорки, ниспосланные людям

Резюме

В статье подчеркивается различие между арабскими народными и диалектными пословицами, о способах их применения в Коране. В первую очередь, следует обратить внимание на то, что арабский язык имеет большую ветвь диалектов, что соответственно отличает их друг от друга языковыми особенностями, специфической лексикой и своеобразным словарным составом, которые формировались на протяжении веков.

Arabic folk and dialect proverbs and proverbs sent to people

Summary

The article emphasizes the difference between Arabic folk and dialect proverbs, about how to use them in the Qur'an. First of all, one should pay attention to the fact that the Arabic language has a large branch of dialects, which accordingly distinguishes them from each other by linguistic features, specific vocabulary and a peculiar vocabulary that have been formed over the centuries.